

byteros vero juxta Episcopum utrinque, at subselliis de-missioribus con sedisse: unde sedes Episcopi hoc intuitu *Cathedra* in medio posita a Theodoreto , et ab auctore Constitutionum dicta est.

CAPUT III.

De Altari.

I. Insignior templi pars est altare, cum super illud Christi Domini sacrificium Sacerdos conficiat. Antiquiores Ecclesiae Patres *sanctam Mensam* illud appellantur. Communis (1) omnium virorum doctorum ac venerandae antiquitatis studiosorum fert opinio , primis Ecclesiae saeculis altaria fuisse lignea. Sane Christum Dominum in vulgari ac lignea mensa primum omnium se ipsum Patri in sacrificium, peracta legali coena, obtulisse, quasi pro certo haberri debet, aut saltem admodum vero simile. Christi porro exemplum secutos fuisse Apostolos persuadet et nascentis Ecclesiae simplicitas , ac necessitas altaria transferendi propter saepius ingruentes persecutio nes; idque satis indicant altare ligneum unum , quod etiamnum asservatur Romae in Basilica Lateranensi , et aliud in Ecclesia S. Pudentianae, ut tradit clariss. Praesul Franciscus Blanchinius in Notis suis Anastasiannis ad Pium I. Papam, nec non Aringhus in *Roma subterranea* lib. 4., cap. 43., n. 9., et Mabillonius in *Museo Italico* tom. 1. pag. 60. Neque vero alia habuisse videntur altaria , qui in carceribus offerebant, Confessores. Quamvis vero decretum Sylvestro Papae tributum, quo altaria omnia de lapidibus extrui debere decernitur , ceu supposititum vulgo ab eruditis rejiciatur ; attamen negandum non est , a Constantini aetate cum splendidis ac magnificis templis lapidea quoque altaria originem sumpsisse. Erant et altaria argentea, nam in libro Pontificali legimus Constantinum Magnum fecisse in Basilica

(1) Martene, *De antiquis Ecclesiae ritibus*. Lib. I. art. VI., et Bona , Rerum Liturgicarum cum notis Roberti Sala. Lib. I. cap. XX.

Constantiniana altaria septem ex argento purissimo. Et Sixtus III. obtulisse dicitur Basilicae S. Mariae altare argenteum purissimum. S. Hilarius Papa, uti ex Anastasio refert Ciacconius , altare argenteum pensans libras quadraginta donavit Ecclesiae S. Laurentii Martyris. Sozomenus Lib. 9. Hist. Eccl. cap. 1., Nicephorus Lib. 14. cap. 2., narrant Pulcheriam Augustam , Arcadii filiam et Theodosii junioris Imperatoris sororem, donasse Constantinopolitanae Ecclesiae sacram altaris mensam auro , gemmisque, ac lapidibus pretiosis confectam, quam Paulus Silentarius in descriptione Aedis S. Sophiae com memorat.

II. Erant autem olim diversae altarium structurae: nam aliquando uni tantum columnae mensa lapidea superjacebat, qualia sunt etiam hodie altaria quaedam subterranea Romae in Ecclesia S. Caeciliae. Aliquando quatuor columnis eadem mensa suffulta erat. Interdum duae solae columnae ex utroque latere ipsum altare sub stinebant: suntque adhuc Romae in coemeteriis quaedam hujusmodi altaria, duabus vel pluribus innixa columnis. Has altarium columnas ut plurimum amplexari solebant, qui confugiebant in Aedes sacras , veluti ad asylum. Ad formam altarium quod spectat, ligneae arecae similitudinem habuisse plura probant argumenta. Lapidea vero fuere cava, in quibus Sanctorum asservarentur reliquiae. Insuper altaria non solum super tumulos Martyrum erecta fuisse , ut norunt omnes eruditii, patetque ex Actis S. Vincentii Martyris apud Ruinartium; ex S. Augustino serm. 5., de S. Stephano; ex Prudentio in Hymno de S. Hyppolito; ex S. Paulini poemate; et ex Gregorii Turonensis lib. 1. de Gloria Martyrum ; sed etiam super sepulchra et reliquias Confessorum. Insignem hac de re locum nobis suppeditat S. Paulinus epistola 32. ad Severum, ubi de S. Claro B. Martini discipulo ita canit:

Sancta sub aeternis altaribus ossa quiescunt.

Saeculo IX. Angilbertus Mediolanensis Episcopus super corpus S. Ambrosii aureum altare erexit dicitur

apud Ughellum in Italiae sacrae tomo 4. Et Beggo Arvernensis item Episcopus super tumulum S. Maioli aliud consecravit ex libro 2. de Miraculis ejusdem Sancti.

III. Antiqua altaria parieti, ut nunc vulgo cernuntur, non semper adhaesisse, sed in medio Ecclesiae plerumque collocata fuisse, ut Sacerdos offerens omni ex parte facilis posset videri, certum est. Eusebius in *Historiae Ecclesiasticae Lib. 10. cap. 4.*, celeberrimum Tyri templum a Paulino extractum describens, Sanctum Sanctorum, inquit, altare videlicet in medio constituit. Sed et plura hodie tam Romae, quam in aliis Italiae civitatibus cernuntur altaria mediis in templis erecta. Etsi primi Christiani ad Orientem conversi orare solerent, atque adeo altaria eo versus construi antiquus usus obtinuerit; non tamen ea lex usquequa praevaluit. Altaria olim nullum habebant gradum, sed in plano consistebant, ut videbatur in illis, quae in romanis Catacumbis supersunt. Verum a quarto saeculo uno saltem gradu e plano elevata fuisse, testis est altare quod in aditu Neapolitanae Catacombe habetur in Ecclesia a S. Severo Neapolis Episcopo condita. Hinc in templis magnificentioribus saeculo sexto adhuc unus erat. Primum in Occidente circa X. saeculum duo gradus in altare videntur, inferior, et superior. Ad altaris basim (1) olim piscina erat, quam Graeci *χαρων*, et medio aevo *χορειον*, infundibulum, appellarunt. In illa sane aqua erat qua Sacerdos manus lavabat, antequam Liturgiam exordiretur. Graeci in illis piscinis, quae quidem grandiores erant, cineres etiam sacerorum utensilium atque sacrarum Imaginum, quae vetustate consumptae comburuntur, deponebant. At in Occidente nono saeculo jam piscinae ab altari remotae fuerant, ac in Secretario translatae.

IV. Altare porro ornabat *Ciborium* quatuor columnis innixum, quod propitiatorium Anastasius Bibliothecarius quandoque appellat, *umbraculum altaris* Ordo Roma-

(1) Pelliccia, *De Christianae Ecclesiae primae, mediae, et novissimae aetatis politia*. Lib. II. cap. V.

nus vulgatus. Suprema Ciborii pars formam sphaerae referebat egregiis ornata floribus, supra quam stabat crux. Huic *Cibori* vocabulo multiplicem interpretationem trubunt nonnulli apud Cangium in Glossario; hodie tamen inter Ecclesiasticos *Ciborium* vulgo significat Tabernaculum in quo sacrosanta Eucharistia asservatur. Medio autem aevo super regum, optimatumque sepulchra cum passim et id genus tegimen construi cooperit, factum est, ut et ipsa sepulchra *Ciboria* passim appellarentur apud Latinos, atque Graecos. Primis Ecclesiae saeculis unicum plerumque altare in templis fuisse, ex pluribus antiquis Patribus evidenter demonstrant Habertus, Pagius, Lopus, et doctissimus Cardinalis Bona. Et haec quidem altaria fixa et immobilia loco adhaerebant: erant autem et alia portatilia et motoria, quae Episcopi iter agentes secum olim ferebant, ut in his possent extra Ecclesiam in locis ab ea remotis celebrare. Horum meminit Ven. Beda lib. 5. *Hist. cap. 2.*, et Hincmarus Rhemensis in Capitulis editis anno XII. sui Episcopatus. Graeci altaria portatilia non habent, sed eorum vice *Antimensiis* utuntur, nempe linteaminibus consecratis, super quibus expansis, deficiente altari consecrato, celebrant. Consecrantur *Antimensia* ab Episcopo in novi templi dedicatione. Universum consecrationis ritum describit Euchologium. Nonnulla de *Antimensiis* erudite scribit Eusebius Renaudotius *Liturg. Orient. tom. 1. pag. 182*. Porro apud Graecos erat *Antimensiis* Praefectus, cuius totum officium erat communicantes ad Eucharistiam disponere.

CAPUT IV.

De Altaris ornatu.

I. Communia omnibus altaribus (1) sunt candelabra, lumina, et crux, de quibus distincte agendum est. Candelabra, aliaque vasa affabre facta ex auro, argento, alio-

(1) Bona, *Rerum Liturgicarum*. Lib. I. cap. XXV.

ve metallo, quibus fixae candelae, vel ellychnia oleo fota accendebantur, ab ipsis Apostolorum temporibus fuisse in Ecclesia, ostendit Baronius anno 58. Quam vero sumptuosa haec essent, satis expressum habemus apud Anastasium, et alios, qui Summorum Pontificum et Principum donaria enumerans, frequenter recenset pharos coronatos, lampades cum delphinis, et lucernas aureas atque argenteas, multique ponderis, in quibus non solum cera et oleum commune, sed aliquando oleum pretiosissimum et opobalsamum incendebatur. His autem vasis dives erat Ecclesia etiam sub ethnicis Imperatoribus, qui ipsam devastabant. In Actis enim Proconsularibus traditae leguntur in Africa ministris Diocletiani lucernae argenteae septem, aeneae undecim cum catenis suis, candelae breves aeneae cum lucernis suis septem. Eundem luminum usum indicat Paulinus Nat. 3. S. Felicis. Insuper non solum noctu, sed etiam interdiu succensa lumina in Ecclesiis erant, quem morem culpabat Vigilantius, dicens: *Prope ritum gentilium videmus sub praetextu Religionis introductum in Ecclesia, sole adhuc fulgente, moles cereorum accendi.* At Vigilantio solide, ut solet, Hieronymus respondit, ostendens eum morem universalem esse in Oriente et Occidente, non ad fugandas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum. Aliam addit rationem Isidorus Lib. 7. Originum cap. 42., ut sub typoluminis corporalis illa lux ostendatur, de qua in Evangelio legitur: *Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem.* Praeclare item Micrologus cap. II: *Juxta Romanum Ordinem nunquam Missam absque lumine celebramus, non utique ad depellendas tenebras cum sit clara dies, sed potius in typum illius luminis, cuius sacramenta ibi conficimus, sine quo et in die medio palpamus sicut in nocte.* Athanasius in Epistola ad Orthodoxos de Arianorum persecutione ethnicos ab illis in Ecclesiam introductos conqueritur, qui candelabra deposuerunt, et cereos idolis accenderunt. Insuper symbolica causa non est commentitia; sed ex Veteri et Novo Testamento deprompta. Jussit Deus Exod. cap. XXV. Candelabrum fieri, lucernasque septem in eo

locandas; et capite XXVII., oleum ex oliva afferri, quo lucerna usque aleretur. In Psalmis a Deo petimus, ut lucem suam ad nos transmittat. In Epistola ad Ephesios Divus Paulus, ut ostenderet pie illis esse vivendum ac vetera vitia esse abjicienda, ait, eos aliquando fuisse tenebras; factos autem fuisse lucem in Domino: quae omnia satis declarant, terrena luce lumen coeleste significari. Duo autem candelabra ab utraque Crucis parte locata juxta Innocentium III. Christianum et Judaicum populum significant.

II. Inter candelabra Crux in altari collocari solet, quem ritum antiquissimum esse et ex Apostolica traditione derivatum, ostendunt viri docti. Ab aspectu siquidem Crucis Sacerdoti celebranti passio Christi in memoriam revocatur, cuius passionis viva imago et realis representatione hoc sacrificium est. Disertis de Cruce in summo altaris fastigio posita meminit S. Paulinus Nolanus in Epistola ad Severum, versibus illis:

*Divinum veneranda tegunt altaria foedus,
Compositisque sacra cum Cruce Martyribus.
Cuncta salutiferi coenunt insignia Christi:
Crux, corpus, sanguis martyris, ipse Deus.*

Et hoc non erit antiquissimum? Paulus enim Silentarius cum altare describit in Constantinopolitano S. Sophiae templo erectum, ait: *Medio in loco Ciborii fulgentem ex argento coeli imaginem imposuit, supra coelum Crux supereminens conspicitur: et Anastasius in vita Benedicti II: Fecit in Ecclesia B. Mariae ad Martyres super altare copertorum porphyreticum cum Cruce et gemmis. Prodeat insuper Gregorius Turonensis, qui in libris de Miraculis S. Juliani, cap. XX., narrat furem detraxisse a summo, idest ciborii vertice unam gemmis coruscantibus Crucem. Angelelmus Episcopus Autissiodorensis, qui sub Carolo Magno vixit, Ecclesiam S. Stephani multis ornamenti ditavit, et ad altare ejusdem S. Stephani Crucem per maximam collocavit. Saepe vero Cruces pendulae super altare statuebantur priscis temporibus, quapropter pendentes, et pendulae Cruces dicuntur. Priscus denique mos*

fuit, ut in media sacrarum aedium narthece Jesu Christi Cruces statuerentur. Ex veterum testimentiis id ostendit Jacobus Bosius in Libris de *Cruce triumphanti*.

III. Florum manufactorum fasciculis altare nostris temporibus ornatur. At flores naturales a vetustioribus saeculis super altare posuerunt Christiani, qui ad altaris ornatum corollas e floribus assabre contextas innectebant. Progressu temporis fabrefacti naturalium florum locum tenuere. At nonnisi XVI. saeculo hi, quibus utimur, flororum fasciculi obtinuisse videntur, siquidem primo illorum meminit Caeremoniale Episcoporum Clementis VIII. Modo etiam inter Candelabra, vel in secundo altaris, ut ajunt, ordine SS. Reliquiae in thecis collocari solent. Id primo obtinuit saeculo IV. tum Romae, tum in Germania. Evangeliorum Codex super ipsum altare perpetuum erat. Pallio (et italice *paliotto*) olim carebat altare, cum illius cavum cuique pateret ex utraque parte, ut antiqua Historiae Ecclesiasticae monumenta docent. Sub Leone Romano Pontifice hujus nominis III. primo altaris pallia obtinuere, quibus ille coepit altaria investire, saeculo scilicet octavo. Illa autem jam tum e serico erant panno, in quo sacrae historiae acu, vel coloribus pictae visebantur. Vetustus itidem est linteorum usus super altare; quamobrem Victor Vitenensis de Persecutione Vandala Lib. I. narrat, Proculum quemdam ab impio Genserico adversus Catholicos missum vastitatem rebus eorum omnibus attulisse, e linteis altaris subuculas et foemoralia sibi confecisse. Statuit Concilium Rhemense ab Ivone relatum in Parte II. Decreti cap. 132. *Ut mensa Christi, idest, altare, ubi Corpus Dominicum consecratur, ubi Sanguis ejus haeritur, cum omni veneratione honoretur, et mundissimis linteis diligentissime cooperiatur, nihilque super eo ponatur nisi Capsae cum Sanctorum reliquiis, et quatuor Evangelia.*

CAPUT V.

De diversis antiquarum Ecclesiarum ornamentis, ac praecipue de Anathematis et Inuiginibus.

I. Quamvis vox *Anathema* ut plurimum homines execratos et a fidelium coetu segregatos etiam antiquitus significaverit; attamen interdum etiam res Deo sacras Deique cultui dicatas denotasse constat. Hinc Ecclesiarum ornamenta sive in ipsis structuris, sive in vasibus, et utensilibus generali nomine *Aναθηματα* dicta sunt. Non desunt sane, qui inter *Aναθηματα* et *Aναθηματα* distinguant; verum, recte observante Suicero, veteres eodem vocabulo sive ad res Deo dicatas, sive ad res exitio destinatas promiscue usi sunt. Hinc *αναθηματα* Lucae Evangelistae cap. XXI. *Donaria, et Ornamenta* dicuntur; et Eusebius Lib. III. de *Vita Constantini* cap. 38. Ecclesiam Hierosolymitanam describens, maximos crateres argenteos quibus columnarum capita ornabantur, pulcherrimum Imperatoris *αναθηματα* vocat. Verum sensu strictiori *αναθηματα* dicta sunt ea donaria, quae a columnis pendebant, magnae alicuius gratiae quam quis a Deo consecutus esset, monumenta. Inter Ecclesiarum ornamenta recensendae quoque sunt *Inscriptiones* elegantes et parietibus inscriptae, praesertim e sacris litteris depropriae. Hae admonitionem quamdam continebant vel omnibus et singulis generatim, vel illi dumtaxat hominum ordini, qui in peculiari Ecclesiae parte, ubi inscriptae erant, stationem habebant, accommodatam. Hinc ex Ambrosio in Virginum loco inscribi consuevit illud S. Pauli: *Discrimen est uxorem inter, et virginem: quae non est nupta, cogitat quae Domini sint, quomodo sit sancta corpore et spiritu.* Adhaec et *Inscriptiones* ab hominibus compositas in diversis Ecclesiarum partibus affigi consueverisse, patet ex Paulino, Sidonio Apollinari, aliisque.

II. Quoad Imagines spectat (1), ne tribus quidem prio-

(1) Molanus, *De Historia SS. Imaginum et Picturarum*. Lib. I. cap. I. et seqq.

ribus Ecclesiae saeculis prorsus fuere inusitatae. Qui rei demonstrandae firmissimum aequa ac expressissimum praebet argumentum memorandum illud, quod narrat Eusebius Lib VII. cap. 18. de muliere sanguinis profluvio laborante, et a Christo Domino sanata: quam, ille refert. ad ejus beneficii propagandam memoriam, aeream statuam erexisse in honorem Salvatoris, quae Caesareae Philippi adhuc Eusebii aetate visebatur. Tum validioris pro I-maginum antiquitate roboris illud est, quod Tertullianus jam stultis Montani deliramentis refert in Libro *de Pudicitia* cap. X., ubi contra Catholicos declamans scribit: *Si forte patrocinabitur Pastor, quem in calice depingis, prostitutorem et ipsum etc.*, quibus verbis Christi imaginem sub Pastoris habitu veteres pingere consuevisse, clare ostendit. Adhaec Aelius Lampridius in vita Alexandri Severi refert, Imperatorem in suo Larario imagines Christi et Abrahami habuisse. Profecto quemadmodum ab Hebraeis discere potuit, quomodo Abrahamus pinguendus esset; ita quanam forma Christi effigies coloribus exprimeretur, nonnisi a Christianis doceri potuit.

III. Insuper e Patribus IV. V. et VI. saeculi innumera fere depromi possent; nos pauca breviter libabimus. Et sane Augustinus contra Faustum Lib. XXII. cap. 73. et alibi tum imaginis Christi cum Petro et Paulo, tum tabulae meminit, in qua S. Stephani martyrium descriptum erat. *Dulcissima Pictura haec est*, inquit, *ubi videtis S. Stephanum lapidari, videtis Saulum lapidantium vestimenta servantem*. Tum Apostolorum Petri et Pauli effigies coloribus expressas refert Ambrosius, et Hieronymus. Non sine piaculo omittendus Gregorius ille Nysenus, quem imaginum usum non modo licere, verum et oppido utilem haud semel statuit. Et sane tum in Oratione *de Divinitate Filii* et Spiritus Sancti Abrahami meminit, ejusque sacrificii in tabula depicti; *et in ejus aspectu, magnam se vim profudisse lacrymarum adserit*: tum in *Oratione de S. Theodoro*, ubi Martyris basilicam magni operis extrectam refert, ac parietes picturis decoratos describens: *solet, inquit, pictura tacens in pariete lo-*

qui, et maxime prodesse. Sic quoque Asterius Amaseae in Ponto Episcopus in Panegyrico de S. Euphemia tablam pictam commemorat, et ad ejusdem S. Martyris sepulchrum appensam, qua S. Virginis effigies, ac totius historia martyrii continebatur. Sic Paulinus in Campania, et Severus Sulpitius in Aquitania conditas a se basilicas et picturis decoratas describunt. Certe nimis longa foret oratio, si omnia adferenda essent, quae ex Patribus IV., et V. saeculi, ac praesertim ex Chrysostomo, Prudentio, et Theodoreto erui possent testimonia.

IV. Extant etiamnum Romae in Coemeteriis variae Sanctorum imagines tempore persecutionum in illorum parietibus expressae, quasque etiam curiosus sacrae antiquitatis studiosus observare poterit in celebri opere *de Coemeteriis* a viro Clarissimo Marco Antonio Boldetti italicico idiomate exarato, et apud doctissimum virum Petrum Franciscum Foggini: *De Romano Divi Petri itenere, et Episcopatu, ejusque antiquissimis Imaginibus; Exercitatio XX.*, ubi inter alia scitissime observat, quod jam diu hominibus familiare erat, ut aut Deorum, aut majorum suorum figuris, quibus in mensis utebantur, vasa exornarent: quod quidem etiam primaevae Ecclesiae Christianos facere consuevisse, quippe qui vasa, quae in mensis suis adhibebant, variis Veteris, Novique Foederis historiis, praecipue vero SS. Petri et Pauli imaginibus decorabant.

V. Quod imagines quoque Sanctorum auro et argento conflatae super altare collocari solerent, abunde nos docet in vitis Romanorum Pontificum Anastasius Bibliothecarius. In vita enim Sixti Papae III. ait Valentianum Augustum hortatu illius obtulisse imaginem auream, et Apostolos duodecim et Salvatorem gemmis pretiosissimis ornatum, voti gratia, et super confessionem Beati Petri Apostoli posuisse. Rursus de Leone IV. testatur, varias imagines argenteas, quae olim super altari locabantur, Ecclesiis donasse. Quamobrem recte observat doctissimus Georgius, Cap. XXIV. *Disquisitionum de sacro Ministerio*, quas praefixit Libris de *Liturgia Romani*

Pontificis, quae adhuc etiam parvae imagines, effigies, et thoracei vultus Sanctorum auro, et argento fusi super altari diebus festis ponuntur, a priscae Ecclesiae moribus originem trahere.

VI. Urgent haeretici canonem XXXVI. Illiberitanum, cuius verba haec sunt: *Placuit picturas in Ecclesia esse non debere, ne quod colitur, aut adoratur, in parietibus depingatur.* Variae a doctis viris traduntur interpretationes ad asserendum sanctorum imaginum cultum et debitum honorem. Ajunt enim nonnulli, eo canone rejectas esse imagines pictas, non sculptas ob idolatriae metum, ut de Salvatore in forma Jovis picto tradit Nicephorus Lib. V. cap. XXII. Alii censent, id ideo constitutum, ne imminente persecutione Christiani imagines ipsas in parte pictas auferre secum, aut occultare non possent, et ita essent ludibrio Judaeis et Paganis. Quidam etiam hanc ejus decreti rationem reddunt, ne picturae ipsae facile deformentur, parietum crustis dejectis, et inde amissa venerabili forma, potius contemptui sint, quam venerationi. Vide de hoc Canone plura apud Ferdinandum Mendoza, Binium, Albaspinaeum, Coriolanum, Gonzalez, et alios passim eruditos scriptores. Alterum argumentum desumunt haeretici ex Epistola S. Epiphani, quam ajunt ab ipso scriptam ad Joannem Hierosolymitanum, et a S. Hieronymo latinitate donatam, in qua narrat ipse Epiphanius, in Palaestina, cum ad vicum quemdam venisset, qui dicitur Anablatha, imaginem Christi, vel Sancti cuiusdam velo suspensam dilacerasse. Verum omissa nonnullorum Theologorum responsione ajetium, Epistolam illam fuisse ab Iconomachis confictam, rectius alii respondent, imaginem illam ideo rescissam ab Epiphanio fuisse, vel quod non congrue esset expressa, vel quod superstitionis alicujus, aut erroris occasionem rudibus Anablathensis praebaret.

VII. Insuper non desunt haeretici, qui imaginem Dei Patris in Ecclesia Catholica pio usu receptam, cappa sacerdotali, et regali corona triplici insignitam effingant. Sic quidem Petrus Molinaeus Calvinista. At Andreas

Saussay Parte I. *Panopliae Sacerdotalis*, Lib. VII. cap. VII. docet corona triplici triplex regnum caeleste, terrestre, et inferum designari, quod soli Deo competit: unde dilectus Discipulus Joannes in Apocalypsi Cap. XXX. triumphum ejus describens, asserit se eum multiplici corona redimitum conspexisse: *Et in capite ejus, inquit, dialema multa.* Scilicet, ut ait Apostolus in Epistola ad Philippenses Cap. II., *Coelestium, Terrestrium, et Infernum.* Porro Alba, seu Poderis, vestis est sacerdotalis, qua indutum Dei Unigenitum Joannes ipse cap. I. Apocalypsis se vidisse testatur. Quid igitur absurdum est, si in ornatu regali et sacerdotali repraesentatur Deus, qui in sacris Litteris ejusmodi titulis et insignibus sese praebuit aspectabilem, et venerabilem vestimento candido nive nitidiore, ut apud Danielem Prophetam legitur Cap. VII?

CAPUT VI.

De Secretario, Salutatoeio, Mitatorio, Gazophylacio,
Pastophoriis et Seceophylaciis.

I. Secretarii nomen, praesertim (1) in jure civili Romanorum, usurpari solet ad significandum locum, in quo Judices caussas discuterent. At apud rerum sacrarum scriptores pro loco ad vestes missales et ad Ecclesiae ornamenta adservanda destinato sumitur. Duo autem in una Ecclesia fere semper fuerunt secretaria aedificata, quorum alterum sacris Pontificum ornamentis induendis accommodatam erat; in altero pretiosa Christi suppellex, sacerque thesaurus, piis usibus insumen lus, servabatur: quae loca primum Sacrarium et Secretarium, deinde *Sacristarian domum* et *Sacristiam* medio aevonuncupari placuit.

II. Extrahuntur autem haec Secretaria et in inferiori parte navis Ecclesiae ad austrum, et in superiori circa absidem. Egregie situm, et nomen utriusque Secretarii

(1) Cancellieri, *De Secretariis Basiliceae Vaticanae*. Pars III. Cap. I.

nobis exhibuit S. Paulinus in Epistola ad Severum, ubi Nolanam Basilicam describens, de Secretariis ejusdem Basilicae haec perhibet:

*Hic locus est veneranda penus, qua conditur et qua
Promittit alma sacri pompa ministerii.
Si quem sancta tenet meditandi in lege voluntas,
Hic poterit residens sacris intendere libris.*

Ante S. Paulinum de Secretario meminerat Concilium Laodicenum, a quo sancitum fuit, ut Subdiaconis in illud ingredi non liceret. In Secretariis saepe habebantur Concilia, ut Concilium Chalcedonense, et Lateranense sub Martino I. Hinc aliquando Secretarium pro ipsa sessione et conventu: unde Liberatus *Secretaria* sessiones appellat Chalcedonensis Concilii; Lateranensis quoque Concilii conventus et actiones *Secretaria* inscribuntur; itemque inter Epistolam S. Bonifacii Archiepiscopi Moguntini eodem sensu habemus *venturo secretario*, et *praeterito secretario*.

III. Quum plura fuerint vocabula, quibus pro regione ac temporum diversitate, aut vario loquendi usu Secretaria distinguebantur, eadem saepe etiam Salutatoria dicta fuisse scimus. Quoniam vero Episcopi, priusquam sacra facturi ad altare procederent, fidelium salutationes in Secretariis excipiebant, qui sese eorum precibus enixe commendabant; idcirco Salutatorii nomine donata sunt atque distincta. Et sane hujusmodi a Felice Ravennae exstructum ita nuncupatur ab Agnello in ejus vita.

IV. Quoad Mitatorium variae sunt eruditorum opiniones. P. Jacobus Goarius in suis annotationibus ad Eu-chologium, Mitatorium opinatur fuisse cubiculum ad latum altaris, mensis instruendis opportunum, ubi mensa frugalis identidem apponebatur a labore Cantoribus et Ministris; ac proinde Minsatorium a μητός, mensa, scribi et dici oportere contendit. Musculus Mitatorium fuisse putavit locum, ubi peregrini ab Episcopo excipiebantur, quemque alio nomine Aspasticum, seu Salutatorium dictum fuisse docet, ac in episcopalium aedium vestibulo

situm, ubi hospitium advenis praebebatur. Binghamus vero haud difficulter adducit, ut credat Musculi conjecturam ceteris esse anteferendam, qui Mitatorium pro latina voce Mutatorio prave lectum ac pronuntiatum esse conjectit, quae Apodisterium, seu Vestiarium significat, ubi Clerici ac Sacerdotes habitum suum mutabant.

V. Christiani veteres, aequo ac Judaei, sua habuerunt Gazophylacia. Duo pro populi oblationibus receptacula fuisse constat; alterum extra sacras aedes, quod proprie Gazophylacium vocabatur; alterum intra Ecclesiam, quod *Sacraria*, sive *Corbonae* nomine distinguebatur. Pastophorii vocabulum varie usurpatum reperitur. Nam, ut Papias ait, Pastophoria graece, latine Thalami dicuntur. Glossae Isidori declarant, Pastophorium esse Atrium Templi, aut *Sacram*. Cardinalis Bona Pastophorii vocem unam ex iis fuisse putat, qua veteres Secretaria indicabant. Ceterum Binghamus generalius fuisse nomen conjectat, quo non modo Diaconicum et Scevophylacium, sed etiam omnium ministrorum et custodum Ecclesiae, qui Paramonarii, Mansionarii, et Martyrarii vocabantur, domicilia innuerent.

VI. Quamvis Scevophylacium pluries pro Diaconico generatim et absolute usurpatum fuerit, nihilominus persaepe etiam strictius pro interiori illa Diaconici parte accipiebatur, in qua sacra θεμέλια custodiebantur, nimirum vasa aurea et argentea, vestes sericae ac linneae, candelabra, aliaque id genus, quorum frequens fit mentio apud Nanianenum, Ambrosium, Chrysostomum, Hieronymum, Paulinum, aliosque. Haec autem cimelia, seu potior eorum pars alicubi, non modo ad sacrarum aedium ornatum inserviebant, sed etiam ad Imperatorum ostentationem, qui gazam pretiosiorem, in templorum Scevophylaciis, tamquam in tuiori loco, servabant, ibique, ut discimus ex Leone Grammatico, peregrinis Legatis ostendebant, ac indentidem depromebant ut iisdem Palatia sua instruerent.